

КУЛЬТУРА В РАКУРСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті обґрунтовано актуальність дослідження в межах української культурології складних взаємовідносин між культурою і глобалізаційними процесами. Автором проаналізовано сучасний стан наукових розробок за темою дослідження; визначено основні напрями наукових пошуків вітчизняних культурологів; обґрунтовано перспективність і важливість подальших наукових досліджень глобалізаційних трансформацій для української культури та культурологічної науки.

Ключові слова: культура, глобалізація, українська культурологія, наукові дослідження.

В статье обосновано актуальность исследования в пределах украинской культурологии сложных взаимоотношений между культурой и глобализационными процессами. Автором проанализировано современное состояние научных разработок по теме исследования; определены основные направления научных поисков отечественных культурологов; обосновано перспективность и важность дальнейших научных исследований глобализационных трансформаций для украинской культуры и культурологической науки.

Ключевые слова: культура, глобализация, украинская культурология, научные исследования.

In the article the relevance of research within the Ukrainian cultural complex relationship between culture and globalization. The author analyzes the current state of scientific research on the study, the main directions of scientific research of national cultural studies, proved the viability and importance of further research globalization transformations for Ukrainian culture and cultural science.

Key words: culture, globalization, Ukrainian Cultural, scientific research.

Дещо порушуючи традиційну структуру наукових статей, спочатку визначимо *мету дослідження*, яка на нашу думку, виправдана його архітектонікою, – обґрунтувати актуальність і перспективність наукових досліджень проблем взаємоперетину сучасних глобалізаційних процесів та культури.

Для досягнення мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

– проаналізувати сучасний стан наукових напрацювань з теми дослідження;

– визначити актуальність, сформулювати основні напрями та обґрунтувати доцільність дослідження взаємозв'язку глобалізації і культури для вітчизняної культури та культурологічної науки.

Глобалізація як надто складний і неоднозначний феномен спонукає сучасних вчених, з одного боку, до складності, урізноманітнення визначень та

методологічних підходів до дослідження глобалізаційних процесів, а з іншого, проектує ці дослідження в різні сфери суспільного життя. «Глобалізація – це взаємодія держав, народів, етносів, соціальних спільностей у єдиній системі відносин на планетарному рівні; система відкритого культурного обміну, запозичення зразків поведінки та адаптації культурних стереотипів; розширення меж спілкування (...) виникнення єдиного економічного, екологічного, інформаційного простору ...» [6, 9]. Відтак, глобалізація розуміється як політичне, економічне, культурне, екологічне, соціальне явище. Останнім часом її дедалі частіше розглядають в релігійному і навіть маркетинговому контекстах.

Однак найбільше глобалізацію пов'язують з економічними чинниками і трансформаціями. «Під глобалізацією розуміється загальнопланетарний масштаб універсалізації та об'єднання національних економік у відкриту, інтегровану світову економіку, що не визнає будь-яких кордонів» [2, 15], – зазначає український дослідник глобалізації В. Клочко.

Звичайно, не можна заперечувати той факт, що економіка і культура тісно пов'язані між собою, адже порушення та почасти невизнання економічних кордонів, спровоковане сучасними глобалізаційними процесами, впливає на трансформацію не лише господарських зв'язків, а й культурних, які перетворюють світ у єдине ціле. Однак це зауваження більше стосується практичної сфери перетину, а от теоретичні підходи, які становлять каркас дослідницької методології економіки і культурології як специфічних галузей науково життя, можна сказати, відрізняються принципово. Це зауваження стосується нашої дослідницької рефлексії, що характеризується такими позиціями: окремо не зупинятися на характеристиці різних аспектів глобалізації; прийняти майже одностайну думку науковців про економічну корисність глобалізації, що зумовлено зростанням ефективності виробництва, можливістю координації спільних зусиль з вирішення найбільш нагальних економічних питань, створенням світової системи фондового і фінансового ринків, всесвітніх систем комунікації, транспорту, екологічного захисту тощо.

А от щодо культурної глобалізації, взаємозв'язку глобалізації і культури, то тут, варто наголосити, стикаються різні точки зору. При цьому для характеристик культурної глобалізації дослідники зазвичай використовують такі поняття як культурний імперіалізм, етропоцентризм, мозаїчність, маглоналізація, відчуження, вестернізація, уніфікація, гомогенізація, універсалізація тощо. Власне в самих цих поняттях закладено певний негативний зміст та промальовуються ризики для етнонаціональних культур, пов'язані з ентропійністю, масовізацією та мозаїчністю культури, втратою власної етнокультурної та формуванням космополітичної ідентичності, розмиванням культурних кордонів тощо.

У принципі, всі сучасні розуміння культурної глобалізації зводяться до певних сценаріїв розвитку. Так, російські дослідники з опорою на класифікації західних вчених Ганерса, Терборна, Патея, Риса у колективній праці «Населення і глобалізація» ці сценарії характеризують так:

– глобальна гомогенізація, що супроводжується домінуванням культури Заходу. При цьому незахідні країни втрачають свою самобутність, етнічну та національну ідентичність. Інші назви цього сценарію – вестернізація, магдоналізація;

– периферійна корупція, за якої засвоєння демократичних принципів західної культури, яка ґрунтується на приматі прав і свобод людини і громадянина, набуває викривлених форм у вигляді деспотії, тиранії, маніпулювання народом та його свідомістю тощо. Із здобутків західної цивілізації відбираються переважно найгірші зразки – порнографія, трилери, мильні серіали, байкери тощо;

– глобальне дозрівання – це взаємодія культур, адаптація культурних зразків за умови збереження автономії і власної ментально-культурної ідентичності, мови, національних традицій, звичаїв, культурних здобутків тощо;

– теорія ексклюзій, що передбачає «видавлювання» та ізоляцію країн, які не включаються в процеси глобалізації. Це створення так званих лепрозоріїв, зоопарків для країн, які не сприймають глобалізованих західних сценаріїв розвитку [6, 232].

Як зрозуміло з короткого аналізу цих сценаріїв, найбільш прийнятним для національних культур, який дасть змогу, на думку дослідників, уникнути низки негараздів, є третій сценарій – глобальне дозрівання. Однак тут виникає, на нашу думку, одне важливе питання, розв'язувати яке, можливо, у майбутньому доведеться всім культурам, зокрема українській: яку культуру можна вважати зразком, до якого мають прагнути інші культури, адже йдеться про культурне дозрівання? Дозрівання – це своєрідне «підтягування», зростання, що передбачає наявність певного еталону чи зразка зрілості, якому варто відповідати.

Можливо, йдеться про дозрівання всіх без винятку культур, які повинні прагнути до засвоєння кращих культурних зразків сусідів по глобалізованому земному помешканню? Проте і тут виникає питання: хто визначатиме перелік вимог, які висуватимуться до глобальної зрілості? Та, власне, хто визначатиме самих визначальників? Чи не призведе такий на перший погляд позитивний сценарій розвитку до культурного екстропоцентризму, про шкідливість якого дедалі частіше заявляють дослідники? Магдоналізація, вестернізація чомусь зазвичай розуміються як насаджування американської культури, проте йдеться взагалі про домінування західних цінностей, в межах яких розвиваються і культури Східної та Західної Європи.

Також дослідники наголошують на формуванні такого поняття, як інформаційно-культурна глобалізація, яку на сьогодні розглядають на рівні економічної – за розміром і силою впливу на сучасну людину. «Знання про різні моделі матеріального споживання культури, способу життя (...) “розмивання” групових і культурних кордонів не може не впливати на сприйняття умов власного життя, формування потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій людей (...) можна говорити про дію на сучасну людину (...) інформаційно-культурної глобалізації» [6, 10].

Формування нового поняття вимагає більш ґрунтовного підходу до його осмислення, що також можна визначити проблемним питанням, яке позиціонує необхідність дослідження взаємозв'язку, різних аспектів прояву та неоднозначного поєднання таких феноменів як глобалізація і культура. Тому, звичайно, культурологічний дискурс не може і не повинен залишатися осторонь досліджень процесів глобалізації та її наслідків. Особливо культурологічні дослідження наслідків глобалізації актуальні в межах національної культури, на «місцевому» матеріалі, з ґрунтовним аналізом поглядів вітчизняних науковців на глобалізаційно-трансформаційні процеси, які впливають на ментально-ціннісне підґрунтя суспільства.

Проте аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що в українській науці майже відсутні ґрунтовні дослідження на теми, які стосуються глобалізаційних явищ. Дотримуючись наукової коректності, пояснимо, що під ґрунтовними дослідженнями ми в даному випадку розуміємо насамперед дисертаційні, автореферати яких можна віднайти на офіційному сайті Національної бібліотеки України імені Вернадського.

Звичайно, стверджувати, що досліджень на тему глобалізації взагалі не існує – не лише не коректно, а й шкідливо для дослідницької роботи, адже їх варто опрацювати, зокрема для того, щоб сформувати концептуальне уявлення про феномен глобалізації як такий. Відтак, на особливу увагу заслуговують праці В. Андрущенка, О. Білоруса, Л. Вірвана, В. Воронкової, А. Гальчинського, В. Кременя, С. Кримського, Ф. Лазарева, В. Ліпкана, М. Михальченка, Ю. Пахомова, Д. Табачника, В. Тарана, В. Ткаченка, Ю. Яковця, В. Ясинської та інших українських дослідників.

До ґрунтовних досліджень, присвячених осмисленню трансформації глобальних проблем культурології, формоутворюючій ролі культури у визначенні цивілізації, віднесемо монографію В. М. Шейка та Ю. П. Богуцького «Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)» [10]. Проблемам змін, яких зазнає соціально-історичний розвиток за умов формування глобальної цивілізації, присвячене дослідження Е. А. Афоніна, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинова «Велика розтока: глобальні проблеми сучасності (соціально-історичний аналіз)» [1]. В. Клочко у монографії «Глобалізація: економічні та соціально-культурні аспекти» досліджує участь постсоціалістичних країн у глобалізаційних процесах, економічні, соціокультурні та цивілізаційні чинники глобалізації [2].

А от навіть побіжний огляд авторефератів дає підстави стверджувати, що більшість досліджень проводилося під шифром економічних, політичних та філософських спеціальностей. Проте і їх не настільки багато, як це може видатися на перший погляд. При цьому залишимо осторонь аналіз досліджень в економічній галузі. Причину такого підходу ми вже пояснили вище.

Відтак, серед дисертаційних досліджень з глобалізації можна виокремити досить солідний блок філософських: Л. А. Ороховська «Світова спільнота в контексті глобалізаційних процесів (філософсько-історичний та соціокультурний аспекти)» [7]; О. О. Фурса «Феномен глобалізму: український контекст» [9]; О. В. Крисенко «Феномен глобалізації: концептуальні виміри,

інституціональні структури та геоісторична динаміка» [4]; О. Л. Мозговий «Глобалізація як вимір сучасності: соціально-філософський аналіз» [5]; М. А. Козловець «Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз» [3].

На окрему увагу заслуговує одне з останніх ґрунтовних досліджень – праця В. Співака «Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації» [8], представлене для захисту на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук, датоване 2011 р.

У названих дисертаційних роботах, звичайно, можна віднайти інформацію, яка стосується або дотична до питань, які зазвичай хвилюють дослідників-культурологів: і ролі культури у процесі глобалізації [8], і зміні співвідношення цивілізаційних векторів у процесі глобалізації [7], і антропосоціальним колізіям процесів глобалізації [5], і детермінантам оптимізації входження України в сучасний глобалізований світ [9].

Найбільший масив інформації щодо взаємозв'язку глобалізації і культури можна знайти в дисертаційному дослідженні М. Козловця, що підтверджують власне назви підрозділів роботи: «Глобалізований світ: національна ідентичність *versus* мультикультурна ідентичність», «Українська культура як основа національного буття в глобалізованому світі», «Культурно-цивілізаційна самоідентифікація українців у глобалізованому світі» [3].

Проте, як зазначалося вище, ґрунтовного культурологічного дисертаційного дослідження на сьогодні ми не знайшли, що й актуалізує необхідність його проведення, тому що глобалізація, без сумніву, як зазначає В. Співак, «породжує широке коло проблем культурного характеру, починаючи від самозбереження і самототожності культури і закінчуючи метафізичними, релігійними і моральними питаннями» [8, 112].

Відтак, пошук нової доктрини культурної глобалізації, яка відповідала б пріоритетам сучасного глобалізованого співіснування культур – справа майбутнього. Останнє уявляється не стільки розмитим, скільки невизначеним у часовій перспективі. Тому дослідницька рефлексія на тему «глобалізація і культура» ніколи не буде вичерпаною достатньою мірою та актуалізуватиме нові питання, до яких спорадично звертатимуться всі дослідники, зокрема культурологи. Хіба що національні культури самі запропонують такі сценарії розвитку, за яких питання пошуку нової доктрини культурної глобалізації саме себе вичерпає – стане недоцільним.

Література

1. *Афонін Е. А.* Велика розтока: глобальні проблеми сучасності (соціально-історичний аналіз) / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 352 с.
2. *Клочко В. П.* Глобалізація: економічні та соціально-культурні аспекти / В. П. Клочко: монографія. – К.: ДАКККіМ, 2005. – 190 с.
3. *Козловець М. А.* Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / М. А. Козловець. – К., 2010. – 29 с.

4. *Крисенко О. В.* Феномен глобалізації: концептуальні виміри, інституціональні структури та геоісторична динаміка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. В. Крисенко. – Харків, 2005. – 18 с.
5. *Мозговий О. Л.* Глобалізація як вимір сучасності: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук.: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / О. Л. Мозговий. – К., 2007. – 21 с.
6. Население и глобализация. – [2-е изд.] / Н. М. Ромашевская, В. Ф. Галецкий и др. – М.: Наука, 2004. – 322.
7. *Ороховська Л. А.* Світова спільнота в контексті глобалізаційних процесів (філософсько-історичний та соціокультурний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук.: спец. 09.00.03 – “Соціальна філософія та філософія історії” / Л. А. Ороховська. – К., 2008. – 15 с.
8. *Співак В. М.* Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації / Віктор Миколайович Співак: Монографія. – К.: Логос, 2001. – 416 с.
9. *Фурса О. О.* Феномен глобалізму: український контекст: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук.: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / О. О. Фурса. – Запоріжжя, 2011. – 18 с.
10. *Шейко В. М.* Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початк ХХІ ст.) / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький: Монографія. – К.: Генеза, 2005. – 592 с.